

УДК 94(477.83)“1918”
ГОЛУБКО В.Є.
РУТАР В.Є.

“ЛИЦАРСЬКА ЛЕГЕНДА” ЛИСТОПАДОВИХ 1918 р. БОЇВ ЗА ЛЬВІВ

Проаналізовано взаємини між польською і українською конфліктуючими сторонами під час листопадових 1918 р. боїв за Львів у світлі дотримання ними існуючих міжнародно-правових договорів щодо ведення воєнних дій. З'ясовано наскільки адекватною є їх оцінка сучасною історіографією як “останньої лицарської війни”.

Ключові слова: лицарська легенда, Львів, військовий злочин, польсько-українська війна, Женевська конвенція.

Постановка проблеми та її актуальність. Польсько-українська війна за Східну Галичину 1918–1919 рр. на даний час має багату історіографію. Опубліковано також значний масив джерел – документів, мемуарів, фотоматеріалів. Попри те, ця тема й надалі привертає увагу істориків як з польського, так і з українського боку. Вони продовжують пошук нових архівних документів, прагнуть по-новому прочитати вже опубліковані джерела, віднайти оригінальні сюжети чи переосмислити усталені стереотипи, котрі склалися в оцінках цієї війни. Помітним явищем сучасної історіографії польсько-української війни 1918–1919 рр. є намагання обох сторін позбутися надмірної емоційності, характерної для досліджень попередніх десятиліть. Це стосується не лише історіографічного доробку міжвоєнного періоду, а й досліджень істориків тоталітарної доби, котрі уникали розробки даної теми або ж подавали її однібічно з точки зору соціально-класової доктрини. В українській та польській історіографії останнього двадцятиліття спостерігається тенденція зосереджуватись на гуманітарних аспектах польсько-української війни за Східну Галичину, зок-

---

Голубко Віктор Євстахійович, доктор історичних наук, професор кафедри історичного краєзнавства, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів.

Рутар Володимир Євгенович, кандидат історичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів.

© Голубко В.Є., Рутар В.Є., 2013

рема спробах проникнути у внутрішній світ конфліктуючих сторін, осмислити ставлення одна до одної у момент найбільшої конфронтації, співвіднести загальногуманітарні цінності із військово-політичними цілями війни, з історичної перспективи усвідомити її наслідки для українців і поляків.

Незважаючи на це, коли йдеться про польсько-українську боротьбу за Львів, історики й надалі дотримуються засадничої тези: з польського боку опанування Львова – це реалізація природного права на володіння “національним станом посідання”; для українців – відродження на своїй землі національної державності, котра не мислилася без Львова як центру українського інтелектуального й духовного життя. Разом з тим, як слушно зауважує польський історик Богдан Скарадзінський: “Ще донині не набула права громадянства у польській політичній культурі думка, що справжні масштаби львівської трагедії є набагато більшими. Тому, що ця трагедія започаткувала, шлях на котрому були перекреслені ХХ-вікові шанси українців на яку-небудь державність. А відтак і на людське співжиття поляків з українцями” [11, s. 111]. Подібної думки дотримується сучасний український дослідник польсько-української війни 1918–1919 рр. Микола Литвин, який звертає увагу на те, що “максималістські плани обох державно-політичних провідів (українського та польського – *авт.*) не сприяли нейтралізації конфлікту, який проявився ще напередодні та в ході Першої світової війни” [22, с. 161].

Польсько-український збройний конфлікт за Східну Галичину, зокрема й Львів, тепер інколи називають “боротьбою двох патріотизмів”, про війну, котра лінією фронту “розділила подружнє ложе”, врешті як “останню лицарську війну в Європі” [23, с. 123-137]. Власне це визначення до певної міри спонукало авторів із цього ракурсу поглянути на неї, наскільки адекватною є така її оцінка, чи не є це черговою спробою творення нових легенд про цю війну, а може, навпаки, наближення до об’єктивного її образу у людському вимірі.

Відтак *об’єктом дослідження* даної статті є польсько-українська боротьба за Львів у листопаді 1918 р., а *пред-*

метом – взаємини між конфліктуючими сторонами в сенсі дотримання ними вже існуючих чи витворених звичаїв та норм ведення війни.

Хронологічні рамки охоплюють період від 1 по 22 листопада 1918 р., тобто перший етап розгортання польсько-української війни: від встановлення української влади у Львові до його захоплення польськими військами. Цей короткий проміжок часу, мабуть, примітний ще й тим, що польсько-українські антагонізми, які наросли за попередні десятиліття й здебільшого не виходили поза межі мирного врегулювання, тепер на практиці стали карколомно переростати у насильницькі методи їх розв'язання. Тому *метою дослідження* є простежити наскільки традиція, а можливо, й звичка багатівікового українсько-польського співжиття у Львові впливала на розгортання конфлікту у листопаді 1918 р., і чи була здатною якщо й не відвернути, то бодай загальмувати прояви крайніх екстремістських дій між ворогуючими сторонами під час збройного протистояння, на решті, наскільки значущими у листопадових 1918 р. боях за Львів мали прояви гуманного ставлення противників один до одного, щоб називати їх “лицарською війною”.

Для досягнення окресленої мети автори поставили перед собою завдання:

з'ясувати феномен “лицарської війни” та його роль у “гуманізації” збройних конфліктів;

простежити, наскільки ретельно дотримувалися українська та польська воюючі сторони норм міжнародного права під час боїв у Львові й застосовували елементи лицарського етикету;

висвітлити взаємини політичних та військових чинників із цивільним населенням Львова, їх готовність йти на взаємний компроміс задля зменшення небезпеки його життю й руйнування матеріальних цінностей.

Війна як засіб розв'язання конфліктів силовими методами завжди супроводжувала людство. На жаль, вона і зараз часто виступає прикінцевим аргументом у вирішенні конфліктних ситуацій між державами чи антагоністичними політичними угрупованнями всередині країни. У той же час людство не лише в особі інтелектуальної еліти але й

на буденному рівні намагалося певним чином пом'якшити методи її ведення, так би мовити гуманізувати. Жорстокі прийоми війни, що були характерними для воєн середньовіччя під впливом християнства і лицарства стали потроху набирати гуманніших ознак. Особливо цей процес став помітним із середини ХІХ ст. коли більш гуманні прийоми ведення війни набували звичаю, який у подальшому став предметом зобов'язань зафіксованих у міждержавних договорах, перетворюючись на юридичну норму. Як зауважує знавець міжнародного права Л. Оппенгейм, розвиток законів і звичаїв війни визначається трьома принципами. Перший полягає у тому, що воюючий має право на застосування сили у будь-яких масштабах і будь-якому вигляді, необхідній для досягнення мети війни, тобто для подолання противника. Другий – це принцип гуманності, котрий забороняє воюючим використовувати такі види і ступені насильства, які не є необхідними для подолання противника. Третій – принцип лицарства, що виник ще в середньовіччі і прищепив воюючим певну чесність у веденні наступальної і оборонної боротьби й взаємну повагу [24, с. 146–147]. Упродовж другої половини ХІХ – початку ХХ ст. у практиці міжнародних відносин стало утверджуватись переконання, що гуманніше ставлення до поранених та військовополонених, а також цивільних громадян, що не беруть участі у бойових діях не впливає на досягнення цілей війни. Для цього були підписані міжнародні конвенції щодо правил ведення війни. Однією з перших стала Женевська конвенція від 22 серпня 1864 р. про покращення долі поранених під час війни, до якої приєдналися 9 держав. Наступним кроком, спрямованим на гуманізацію ведення бойових дій, стала Санкт-Петербурзька декларація від 11 грудня 1868 р. про відмову від використання у війні снарядів, які при вазі менше 400 грамів мають властивість розриватися і містять ударний чи запальний склад [24, с. 348]. Перша Гаазька конференція миру у 1899 р. прийняла Конвенцію про закони і звичаї суходільної війни [14, с. 236]. Друга конвенція миру в 1907 р. переглянула її у напрямі мінімалізації руйнувань об'єктів невійськового призначення. Так, стаття 25 забороняє “атакувати чи бомбардувати хоч би

яким способом незахищені міста, селища, оселі чи будівлі”, а стаття 27 вказує на те, що під час облоги й бомбардувань слід ужити всіх необхідних заходів, щоб уберегти, по змозі, храми, будівлі, що служать цілям науки, мистецтв і доброчинності, історичні пам’ятки, шпиталі та місця, де зосереджено хворих чи поранених, за умови, що такі будівлі й місця не служать водночас воєнним цілям. Ті, хто опинився в облозі, зобов’язані вирізнити ці споруди особливими помітними знаками, про які тих, що проводять облогу, слід попередньо поінформувати.

Женевська конвенція 1864 р. також встановлювала, що об’єктом воєнних дій не може виступати персонал задіяний в обслуговуванні поранених, як то лікарі, священники, особи задіяні у військових шпиталях, санітари котрі виносять поранених з поля бою [24, с. 352].

Отже, на момент вибуху польсько-української боротьби за Львів у листопаді 1918 р. існувала не лише певна тенденція до гуманізації ведення бойових дій, але й міжнародно-правова база у цій сфері. Враховуючи те, що під час листопадових боїв командування як польських, так і українських військ перебувало в руках кадрових офіцерів, чи бодай офіцерів запасу, котрі до війни здобули вищу освіту, можна з упевненістю стверджувати, що їм були відомі ухвали згаданих вище конвенцій. Проте, вони були учасниками й свідками того, як ці ж конвенції топталиса воюючими сторонами в роки воєнного лихоліття 1914–1918. Як відомо, воєнні бідування згубно впливають на людську психіку і суспільну мораль загалом. Розмиваються загальнолюдські цінності, нівелюється сам сенс людського життя. Безпосередньо це знаходить свій прояв у поведінці людей, тим більше тих, котрі конфліктують між собою. Посилюється інстинкт до самозбереження або, іншими словами, діє принцип – “або ми, або нас”. Очевидно це потрібно враховувати при висвітленні й польсько-українського збройного конфлікту за Львів. Напевно слід взяти до уваги й те, що українсько-польське співжиття у цьому місті налічувало кілька століть й бодай на початках пом’якшуюче впливало на перебіг збройного конфлікту, що вибухнув фактично між сусідами чи навіть родинами. Незважаючи на те, що

кількісно поляки більш як удвічі переважали українців у Львові і постійно підкреслювали “польськість” міста, водночас усвідомлювали, що воно є лише анклавом посеред “руського моря” [8, с. 64]. Закономірно, що й українці негативно сприймали факт, що місто, котре стоїть на їхній землі не є українським. Очевидно цей фактор також мав вплив на польсько-українську збройну конфронтацію.

Успішне проведення українцями перебрання влади у Львові 1 листопада 1918 р. ставило на порядок денний врегулювання відносин із польською більшістю населення міста й наявними тут неукраїнськими частинами колишнього австрійського гарнізону. Якщо останнє вдалося вирішити позитивно ще напередодні виступу, то унормування відносин із поляками виглядало проблематично. Насамперед українська сторона здавала собі справу, що утвердити владу в місті, в якому поляки складали більшість, буде нелегко. Відтак могла з’явитися спокуса терором утримувати його в покорі. Проте українське керівництво до цього не вдалося, хоча такі пропозиції лунали. Навіть продовжували виходити польські газети, котрі не виявляли особливої лояльності до нього [15, с. 1]. У своїх спогадах Степан Баран, який тоді обіймав посаду начальника львівської поліції, занотував: “В будинку дирекції поліції зголосився до мене дня 1 листопада 1918 р. один поліційний урядовець і радив мені видати приказ арештування і безпроволочного – зглядно інтернування двох до трьох соток найвидніших поляків зі Львова і провідників польської молоді, що до двох годин він виконає, а тоді буде у Львові спокій, бо можна буде проти інтернованих приноровити навіть найдалше ідучі військові репресії на випадок польської рухавки у Львові. При тім сказав, що список таких людей є вже у нього. Те все зreferував я на вечірньому засіданні Нац[іональної] Ради 1 листопада ще перед приходом до Нац. Ради польської делегації в особах марш[алка] крайового Незабітовського і президії міста Львова – а Нац. Рада рішила нікого з поляків не інтернувати” [27, с. 78]. Ухвала Ради свідчить, що новопосталі українські державні структури не наважувалися одразу вдаватися до радикальних кроків щодо польського населення Львова. Хоча з перспективи часу можна

стверджувати, що саме така вельми поміркована тактика заохотила, більше того, полегшила організацію польського спротиву у місті. Його керівник капітан Чеслав Мончинський, котрий для з'ясування ситуації у місті 1 листопада вибрався із зброєю у розвідку по його вулицях був затриманий українськими патрулями і після того, як віддав револьвер відпущений на всі сторони [6, s. 73]. Аналогічно український патруль повівся і з польськими офіцерами, котрі розгулювали озброєні центральними вулицями. “Коло Віденської каварні, – пише сучасник подій, – стоїть стійка зложена з чотирьох жовнів з крісами і револьверами. Проходить коло неї п'ятьох австрійських офіцерів-поляків в повнім уоруженню. Один жовняр зі стежі чемно але рішуче взиває їх зложити оружжя. З глумливими увагами та насмішками, певні себе, хочуть поляки відійти без нічого. Та це їм не вдається. Моментально двох жовнів зі стежі виймає револьвери та мірить ними в поляків, а двох других підходить і відбирає їм оружжя” [27, с. 82–83].

Не можна сказати, що й цивільне населення було налякане переворотом і очікувало репресій від нової влади. Той же Чеслав Мончинський у своїх спогадах пише: “Вулиці переповнилися натовпами людей, які бігали по усіх закутках міста, щоб перевірити де і яке розташовується військо, щоб переконатися де і який майорить прапор” [6, s. 71]. Треба зауважити, що ці події розгорталися в час оголошеного Дмитром Вітовським 1 листопада 1918 р. військового стану у Львові, що передбачав здачу зброї й амуніції, заборону зібрань та руху по вулицях, закриття крамниць та місць для розваги після 18-ї години [15, с. 2]. Між тим, вже 1 листопада польські політичні партії організували Польський Комітет Народовий, який у першому своєму зверненні закликав “усіх боездатних поляків до зброї” [21, с. 41]. Однак це не означало, що польська та українська суспільність, принаймні значна її частина, відразу зважилася на силове розв'язання суперечки за Львів.

Як зауважував сучасник цих подій, активний діяч ППС Артур Хавснер, на нараді у школі Сенкевича, в якій формувався штаб польського опору, у виголошеній промові порушив питання “значення кривавих сутичок між обома народами,

яких доля пов'язала споконвічною історією". Ця боротьба, вважав він, може стати фатальною у майбутньому для обох народів щодо спільного ворога, яким є Росія. З огляду на трагічне становище міста та існуючі спільні інтереси, обидві сторони повинні вичерпати усі засоби, котрі б могли допровадити до порозуміння, і лише коли цього не пощастить зробити, полякам треба спробувати збройним шляхом здобути його [3, s. 36]. Той же автор залишив цікаве спостереження за нарадою групи львівських райців, котрі відмовившись співпрацювати з українською владою, теж зібралися у школі Сенкевича. Їхні настрої не відзначалися екстремізмом. У своїх спогадах він занотував, що із подивом зауважив, що спосіб промов не відрізнявся від типових промов міських райців із найспокійніших часів у львівській ратуші. Загальний їх напрямок можна було визначити як бідкання над різними потребами щоденного життя: "Вулицями важко пройти, снігу ніхто не згортає, освітлення немає, брак засобів харчування, а що найважливіше – грошей бо до міської каси важко дістатися" [3, s. 35]. До 3 листопада у місті як такого фронту ще не існувало і кожен міг піти туди куди йому було потрібно [7, s. 108].

Незважаючи на те, що й українська сторона висловлювала бажання дійти до порозуміння, наслідком чого стала спільна українсько-польська заява від 2 листопада про перемир'я, усе це виглядало на "дипломатичне прикриття" війни, що вже розпочалася оскільки вимоги, які виставляла кожна із сторін були несумісними для налагодження компромісу. Вже 1 листопада впали перші жертви збройного протистояння. За повідомленням газети "Діло" на вулиці Академічній перед аптекою Пілевського два одягнені у цивільний одяг чоловіки вистрелили в обличчя патрулюючому жандарму М. Панкевичу від чого той помер. Наступного дня це повторилося з іншим жандармом – В. Шкондюком. З одного будинку вибіг польський вояк і застрелив його з револьвера. Газета констатувала, що такі дії поляків увійдуть в історію як "культурні поляки" боронили "польськості" Львова [16, с. 3–4]. З свого боку українці, підозрюючи, що польські заколотники скриваються у кафедральному костелі, 1 листопада провели там ретельний обшук

[2, s. 15]. Одначе якихось серйозних репресивних заходів щодо придушення польського збройного виступу українська влада не вживала. Навіть коли Д. Вітовському доповіли про те, що біля костелу Єлизавети “польські студенти зносять ... під плащами приховану амуніцію», а “польські паночки з навантаженими валізами щезають у вході костелу Марії Магдалини”, той категорично відкинув можливість застосувати силу супроти них, бо мовляв, “ми перейняли владу у Львові не на те, щоби війну зводити. Ми її не хочемо. Наша ціль навести лад” [27, с. 86–87]. Очевидно, що принципи, котрими керувався командувач українськими військами можна вважати “лицарськими”, бо навіть попри невелику кількість наявних у нього сил, не складало б особливих труднощів розправитися із цивільним населенням, котре зайняло відверто ворожу позицію щодо української влади. У той же час розстрілу на місці підлягали особи, котрі були затримані із зброєю. Очевидець подій Д. Кренжаловський, згадуючи про бої за вулицю Городоцьку, зазначав, що українські вояки, здобуваючи “одну кам’яницю за другою, виловлюють лядські банди і на місці розправляються з тими, при яких знайшли зброю” [27, с. 93–94].

Взагалі факт дотримання елементів лицарського етикету у веденні воєнних дій у Львові між українськими і польськими військами був помітним, хоча, на нашу думку, його не можна перебільшувати. З одного боку, польські бойовики не гребували підступом вбивати українських патрулів на вулицях, що аж ніяк не можна віднести до лицарського етикету, з іншого ж – звинувачення їх у цьому українською стороною вони відкидали як несумісне із гідністю вояка. Так, коли українське командування надіслало полякам скаргу, в якій закидало їм, що польські жовніри переодягаються в українську форму і чинять теракти над українцями, відповідь була така: “Ми б’ємося відкрито, із піднятим забралом – тільки із озброєним військом” [6, s. 73]. В ході вуличних боїв також можна помітити намагання ворогуючих сторін дотримуватися “лицарського” етикету. Як запевняє Якубський в першому томі “Obrona Lwowa”, після бою за радіотелеграфну станцію у Козельниках українці з військовими почестями поховали загиблих польських

вояків, що її обороняли. Хоча підтвердження цього факту не зафіксоване в інших джерелах, але цю інформацію не спростовували й самі поляки [12, s. 91]. Поранені ж польські вояки отримали від українського старшини по келиху коньяку [12, s. 93]. Проте, коли на станцію прибули українські лікарі, то відмовились надавати медичну допомогу пораненим полякам [12, s. 93]. З полонених польських офіцерів українська сторона взяла слово честі, що ті більше не воюватимуть проти них. Згодом від цієї обіцянки польських офіцерів звільнила Начальна Команда Війська Польського, але зафіксовано, що один з офіцерів – Віктор – дотримав слова і у бій йшов без зброї, лише із шпіцкрусом [12, s. 96]. У мемуарах Ч. Мончинський згадує про створення тюрми в районі школи Сенкевича для полонених українських вояків та інтернованих, при цьому зазначає, що вони були розміщені відповідно до приписів Гаазької конвенції від 8 жовтня 1907 р. [6, s. 144]. Тут, на вулиці Хотинській, 2, Командою жандармерії було організовано тимчасову тюрму. Досить швидко загальна чисельність інтернованих українських вояків разом з цивільними громадянами сягнула понад тисячу осіб. Очевидно, що їх охорона не була особливо суворою позаяк вночі із 7 на 8 листопада більшість полонених втекла на українську сторону [4, s. 296].

Українське командування в ході листопадових боїв також ув'язнювало та інтернувало польських вояків і цивільних. Вже 7 листопада 1918 р. Осип Микитка звертався до Української Генеральної команди (далі – УГК), щоб та не скеровувала до його казарм інтернованих поляків, оскільки в разі напливу новобранців для них не буде місця. Він пропонував розмістити поляків у порожній казармі на вул. Замарстинівській під охороною 15–20 українських вояків [26, арк. 11]. Тому, щоб вийти із ситуації і визначити куди розподіляти ув'язнених, 9 листопада 1918 р. О. Микитка звернувся до УГК з пропозицією усіх арештованих і інтернованих відправляти з посвідкою, у якій було вказано ім'я і прізвище арештованого; полк арештованого; причину чи опис обставин, які змусили варту цю особу арештувати [25, арк. 11].

Розглядаючи польсько-українську боротьбу у Львові, можна стверджувати, що тут поєднувалися як елементи лицарського етикету, так і підступу. Бувало, що запеклі

бої переривалися численними перемир'ями, під час яких ворогуючі сторони увіковічували себе на спільних фотографіях. Траплялися випадки, коли офіцери ворогуючих армій влаштовували “товариські зустрічі”, після яких відправляли одні одних на свої позиції перед початком боїв, а тих, котрі не могли до них дійти через надмір вжитого алкоголю просто відносили [4, s. 296].

Як зазначає Віталій Манзуренко (щоправда без посилення на джерело), офіцерам ворожих армій навіть дозволялося проходити через лінію фронту, щоб відвідати свої родини за умови, що вранці вони будуть на своїх позиціях. У випадку порушення домовленості їх інтернували [23, с. 127]. Після укладення 16 листопада дводенного перемир'я українські старшини запросили польських офіцерів до себе у казарми Фердинанда на товариську зустріч. Під час забави під впливом чималої кількості випитого алкоголю вороги настільки розчулилися, що навіть заговорили про примирення і братерство й обіцяли більше між собою не воювати. Однак вдосвіта наступного дня взаємні обіцянки були забуті: знову розгорівся бій [2, s. 176]. Незважаючи на укладене 18 листопада перемир'я, поляки його порушили, зробивши спробу підірвати казарми Фердинанда. Українці звинувачували їх у порушенні домовленості. На місце прибув польський представник Якубський. Врешті поляки вивели війська з нижніх поверхів казарми, котрі захопили, відновивши попередню домовленість [6, s. 263].

Чеслав Мончинський у спогадах зазначає: “Від 12 листопада їздили постійно делегації ... о 2-й годині на бік супротивника і поверталися пізнім вечором. Так було до 20 листопада включно... З моменту сигналу труби з костелу Марії Магдалини замовкали усі постріли уздовж вулиці Сикстуської і делегати спокійно переїжджали. Те саме було, як вони поверталися. Коли вони зникали з вулиці Сикстуської війна знову продовжувалась. Лише один обиватель стріляв з вул. Словацького по делегатах, бо йому це можна було робити, позаяк там тривала війна. Проте ці постріли були радше демонстративними” [6, s. 266].

У спогадах учасників листопадових боїв можна зустріти повідомлення про те, що в обідню пору бої на вулицях

припинялися, оскільки суперники йшли обідати. Наприклад, український учасник боїв за вулицю Бема пише: “Настало полудне. Боротьба трохи притихла. Вороги пішли їсти обід” [27, с. 118]. Те ж саме було, коли наставав вечір. Як зазначає Ч. Мончинський, “на ніч частина (вояків – авт.) розходилася по домівках аби зранку знову стати в ряди і відбивати втрачені вулиці” [6, с. 242].

Під час українсько-польських переговорів обидві сторони брали на себе зобов’язання утримуватися від обстрілу окремих об’єктів міста, бо усвідомлювали, що від військового конфлікту не має страждати цивільне населення. Командир польських бойових груп у Львові – капітан Ч. Мончинський, розробляючи концепцію боротьби з українськими військами, вважав, що у її основу має бути покладена система редутів, котра не може складатися із житлових будинків [6, с. 60]. Вранці 19 листопада між представником командування українських військ сотником Осипом Букшованим та представником командування польських військ капітаном Людвіком де Лаваексом було підписано умову про визнання нейтральності електростанції, міської газівні і санітарних патрулів. Обидві сторони зобов’язувались не обстрілювати з артилерії будинків, позначених червоним хрестом. Кожен санітарний патруль повинен складатися не більше ніж з 5 осіб і мати білий прапор з червоним хрестом, так щоб його було добре видно. У разі обстрілу патрулів винні підлягали покаранню, а противник мав бути про це повідомлений [7, с. 217–218]. Польська сторона зобов’язувалася забезпечувати два шпиталі переповнені хворими і пораненими польськими й українськими вояками і тими, що залишились від австрійських часів [6, с. 186].

Проте наведені факти не можуть створювати ілюзії, що війна на вулицях Львова була оповита романтичною лицарською ідилією. Є й чимало фактів, які доводять її жорстокий характер, із застосуванням підступних й навіть неприйнятних правил ведення бойових дій. При цьому звинувачення були взаємними. Так, газета “Діло” закидала польській стороні різноманітні порушення звичаїв “цивілізованої війни”: “Поляки не гребують нічим, аби захопити Львів у свої руки вдаючись до того, що перевдягаються у цивільний одяг і нападають на поодиноких українських вояків, стріляють з вікон, убивають беззбройних людей лише за те, що у них

на одязі синьо-жовті прапорці або шнурочки” [17, с. 3]. У статті “З ким ми воюємо” повідомлялось, що під час укладеного перемир’я поляки неодноразово під прикриттям санітарних стеж відсилали й бойові патрулі аби ті несподівано захоплювали українців [19, с. 3–4]. Очевидним порушенням міжнародних правил ведення війни було й використання польською стороною розривних куль “дум-дум”. Першою їх взяла на озброєння Англія. У куль була тверда оболонка, котра не цілком закривала осердя, через що воно легко розкручувалось або сплющувалось в тілі людини. Перша Гаазька конференція ухвалила декларацію 29 липня 1899 р., яка забороняла їх використання на випадок воєнних дій [24, с. 348]. Про застосування поляками розривних куль йшлося у звіті НК від 14 листопада 1918 р. [20, с. 4]. Аналогічний факт фіксує у спогадах Василь Горбаль, котрий був учасником боїв за Головну пошту [27, с. 122]. Поряд із проявами куртуазної лицарської поведінки між воюючими сторонами траплялися й випадки знущання над людською гідністю. Наприклад, на Замарстинові офіцери-українці наказували полоненим польським воякам нюхати землю, запитуючи їх чия вона. Якщо відповідали “польська” то били, а якщо “українська” то питали для чого за неї б’єтесь” [7, с. 80]. З іншого боку, поляки також вдавалися до тортур над українцями. Українське командування 7 листопада отримало дані про те, що захоплених українців без огляду на їх вину вбивають і мучать [26, арк. 2]. Можливо, звіт згущував фарби, проте свідчив, що застосування поляками фізичних тортур щодо українців таки мало місце. Не були винятками і відверті теракти з польського боку не лише над українськими патрулями але й цивільними особами. Газета “Діло” повідомляла, що на вул. Вірменській 7 листопада з вікон стріляли у редактора “Українського слова” Степана Чернецького та дружину Філарета Колесси з її своячкою. Обидві жінки отримали поранення [18, с. 3].

Далеко не завжди сторони дотримувались домовленостей щодо відмови не обстрілювати санітарів та лікарів, котрі під час бою рятували поранених або пропускати їх на позиції. Так, коли 5 листопада польська сторона звернулася до УНРади з проханням пропустити через бойову лінію чотирьох поляків-лікарів для надання допомоги польським полоненим і пораненим воякам, то отримала відмову.

Її мотивували тим, що кількість лікарів, як з одного боку фронту, так із іншого, є достатньою [18, с. 3]. Часто траплялися випадки, коли лікарі ставали об'єктом обстрілу. Поляки неодноразово обстрілювали карети швидкої допомоги, в яких українці перевозили своїх поранених. На вулиці Коперника 3 листопада український санітарний автомобіль потрапив під польський обстріл, внаслідок чого важкі поранення отримали лікар Кляйман, медик Ганилевич, сестра милосердя Нестерівна. На вул. Личаківський 2 листопада польські вояки кинули гранати у проїжджаюче санавто. На Жовківській рогатці було поранено медика Клайнкофа, від чого той помер. Під час запеклих боїв за Головну пошту 6 листопада на перехресті вулиць Коперника і Словацького було обстріляно з кулемета ще одне санавто. Зазнала важкого поранення в груди лікар Роза Кляйман, четаря Я. Гинелевича поранено в ліву руку, а санітарку Олю Несторівну – в обличчя і голову. Від 12 листопада по вулицях Коперника і Сикстуській взагалі не можна було висилати санавто, бо його одразу обстрілювали поляки [19, с. 4].

Пополудні 3 листопада коло церкви св. Анни з вікон будинку на українське санавто було кинута дві гранати. Гранати не вибухли й не завдали нікому шкоди. Цього ж дня на вулиці Жовківській застрелено санітара Ляйкопфа, котрий перев'язував польського вояка Гаека [20, с. 3], а на вулиці Під Дубом санавто, в якому їхали санітари І. Кухта і М. Лякс, також потрапило під рушничний обстріл. Тоді ж був обстріляний поляками санітарний патруль біля Народної Гостиниці у центрі міста [20, с. 3]. Обстрілювали польських санітарів і українці. У рапорті до польського командування від 12 листопада йшлося про те, що на розі вулиці Сикстуської лежав поранений, на допомогу якому вирушили три санітарки, яких обстріляли українські вояки. Одна з них отримала поранення [7, с. 215].

Очевидно, що у розпал боїв, людську психіку опановують далеко не шляхетні почуття, а інстинкт до самозбереження, ненависть до ворога, жадоба помсти. Тому й не дивно, що у таких ситуаціях саме вони брали гору у кожній із ворогуючих сторін. Так, українська сторона керуючись тактичними міркуваннями захопила заклад для розумово хворих

на Кульпаркові й почала із нього вести обстріл польських позицій, порушивши тим самим попередню домовленість про його нейтральність [7, s. 215–216]. Українські війська 13 листопада обстрілювали Політехніку, у якій розміщувався шпиталь де перебували як польські, так і українські поранені вояки. З огляду на це, за участю представника “Червоного Хреста”, польських і українських вояків, що проходили курс лікування, було відіслано лист до команди українських військ у Львові, в якому йшлося про порушення норм міжнародного гуманітарного права. Попри військове протистояння українські лікарі допомагали полякам різними медичними засобами. До тої ж Політехніки передавали вату та гас. У цьому шпиталі поляки розмістили хворих українців на складі поруч із амуніцією [13, с. 12], можливо маючи намір у такий спосіб створити “живий щит” від обстрілів, які вела українська артилерія з Високого Замку. Польська сторона звинувачувала українську також в обстрілах пунктів перев’язок на вул. Зелений, 22 і Тарновського, 69 [1, s. 39]. Поляки звертались до української влади, аби та заборонила українським воякам у нічну пору стріляти поблизу лікарень, бо це негативно відбивалось на здоров’ї пацієнтів [5, s. 2]. Після бою за Персенківку, коли українські війська зазнали поважних втрат, поляки надали 2 поїзди на вивіз звітдам поранених [6, s. 153]. 18 листопада 1918 р. із представників обох сторін планувалось створити спільний санітарний патруль для пошуку поранених на території Єзуїтського парку [7, s. 229].

Треба зазначити, що польська сторона іноді необґрунтовано звинувачувала українців у тому, що ті обстрілюють медичні осередки. Наприклад у спогадах однієї польської медсестри, що перебувала на лікуванні у шпиталі в Політехніці, стверджується, що її було поранено, коли та допомагала вантажити польським воякам на підводу зброю, амуніцію і провіант. Після того, як вона потрапила в полон, її було побито українським старшиною. Пізніше медсестра скаржилась, що таке поводження з нею українських вояків потрібно записати “золотими буквами у лицарський кодекс честі”. Хоча у даному випадку слід брати до уваги, що медсестра сама порушила норми міжнародного військового

права, позаяк взяла участь у військових діях, перебуваючи під захистом Червоного Хреста. Через те українська сторона трактувала її як вояка, а не як медсестру [9, s. 43–44].

Методи ведення військових дій і ставлення суперників один до одного у ході листопадових боїв 1918 р. у Львові значною мірою залежало й від того, який військовий контингент їх вів. У польській міжвоєнній історіографії, особливо у спогадах, глорифікуються так звані “львівські батяри” чи “орлята”. Їх основу складала люмпенізована молодь із львівських передмість. Відтак годі було сподіватися якоїсь їх обізнаності із правовими засадами ведення війни. Як визнавав сам Ч. Мончинський: “Було б помилкою припускати, що серед зголошених добровольців були винятково високо моральні і національно-свідомі особистості, чи те, що усі мешканці Львова хотіли за нього загинути чи боротися. У прийомі добровольців не було ані часу, ані можливості їх перевіряти. Отримував зброю кожний хто зголосився і заявляв про бажання воювати. Часто бувало, що потім тікав... Нерідко один і той же зголошувався до іншого відтинку, у якому міг знову все отримати і вчинити це саме вдруге. У Львові у цей час легше за все можна було роздобути зброю. Її можна було купити чи дістати у протилежної сторони... як в нас, так і в українців” [6, s. 181]. Сучасний польський автор Л. Кая, який досліджував стан громадського порядку у Львові під час листопадових боїв звернув увагу, що найбільше такого елемента було у боях на “Горі Страт”. Особливо у цьому “відзначився” відділ, котрим командував поручник Вільгельм Тарук. Ця частина комплектувалась із люмпенізованої львівської молоді. Відділ найчастіше вдавався до самосуду над українськими полоненими під приводом помсти за жорстокості, яких начебто допустилися українські вояки над польськими полоненими. Разом з тим дослідник визнає, що випадки поганого ставлення до польських полонених і цивільного населення з боку українських вояків, всупереч поширеним чуткам, були доволі поодинокими [4, s. 299].

Висновок. Листопадові бої 1918 р. за Львів з плином часу перетворилися у легенду “останньої лицарської війни в Європі”. Як свідчать факти, то була звичайна війна, у якій

поєднувалося як благородство, так і жорстокість. Можливо з історичної перспективи, коли людство пережило страхіння Другої світової війни, на цьому тлі вона справді виглядала “лицарською”, позаяк її учасники загалом не виходили поза межі існуючих тоді норм цивілізованого її ведення (якщо так взагалі можна окреслити насильство). Зрештою і самі сучасники листопадових боїв за Львів не називали цю війну “лицарською”, радше навпаки. На думку А. Прухніка, це була “велика війна із усім своїм складним апаратом у менших масштабах” [10, s. 35]. Інший безпосередній учасник війни Ч. Мончинський також визнавав, що “війна у Львові була страшно кривава через цілий час її тривання. Її можна порівняти із світовою війною. Львівські жертви були більші, адже це була специфічна війна, втиснута на невеликій території” [7, s. 105].

1. *Cholodecki J.* Boje o Lwów / J. Cholodecki // W obrone Lwowa i kresów Wshodnich. Polegli od 1-go do 30-go czerwca 1919 r.
2. *Gella J.* Ruski miesiąc 1/XI–22/XI 1918. Pustrowany opis walk listopadowych we Lwowie / J. Gella. – Lwow, 1919. – 234 s.
3. *Hausner A.* Listopad 1918 r. W dziesiąta rocznice / A. Hausner. – Lwów, 1928.
4. *Kania L.* Ochrona porządku prawnego i bezpieczeństwa publicznego podczas obrony Lwowa (listopad 1918 – marzec 1919) / L. Kania // Prace Instytutu Prawa i Administracji PWSZ w Sulechowie.
5. Kurjer Lwowski. – 1918. – 6 list. – Nr. 513.
6. *Maćczyński C.* Boje lwowskie (1–24 listopada 1918 roku) / C. Maćczyński. – T. 1. – Warszawa, 1921.
7. *Maćczyński C.* Boje lwowskie (1–24 listopada 1918 roku) / C. Maćczyński. – T. 2. – Warszawa, 1921.
8. *Orłowich M.* Przewodnik po Lwowie / M. Orłowich. – Lwów, 1926.
9. *Orobkiewicz W.* Z dziejów walk i cierpień na kresach / W. Orobkiewicz. – Lwów, 1919.
10. *Pruchnik A.* Obrona Lwowa od 1 do 22 listopada 1918 roku / A. Pruchnik. – Zamość, 1919.
11. *Skaradziński B.* Polskie lata 1919–1920 / B. Skaradziński. – Warszawa, 1993. – T. 1.
12. *Szumowski K.* Obrona stacji radiotelegraficznej w Kozielnikach 3 listopada 1918 / K. Szumowski // Źródła do dziejów walk o Lwów i województwa Południowo-wshodnie 1918 – 1920. – Seria II. – Lwów, 1936.
13. *Гайдушок С.* Слідом санітарної служби в 4 Золочівській бригаді // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1930. – Ч. 3.
14. *Дипломатический словарь* / [ред. А.А. Громько, А.Г. Ковалев, П.П. Севостьянов, С.Л. Тихвинский]. – М.: Наука, 1985. – Т. 1.

15. Діло. – 1918. – Ч. 251. – 3 лист.
16. Діло. – 1918. – Ч. 252. – 5 лист.
17. Діло. – 1918. – Ч. 253. – 6 лист.
18. Діло. – 1918. – Ч. 254. – 7 лист.
19. Діло. – 1918. – Ч. 260. – 13 лист.
20. Діло. – 1918. – Ч. 262. – 15 лист.
21. Історія Львова: У 3 томах / Редкол. Я. Ісаевич, М. Литвин, Ф. Стеблій. – Т. 3. – Львів: Центр Європи, 2007.
22. *Литвин М.* Українсько-польська війна 1918–1919 рр.: генеза, хід і геополітичні наслідки / М. Литвин // Польща та Україна у боротьбі за незалежність 1918–1920 / Під ред. Т. Кшонстка. – Варшава, 2010.
23. *Мазуренко В.* Остання лицарська війна в Європі / В. Мазуренко // Військово-історичний альманах. – 2007. – Ч. 1.
24. *Оппенгейм Л.* Международное право / Л. Оппенгейм. – Т. 2. Споры. Война. Полутом. 1. – М., 1949.
25. ЦДАВО України, ф. 2188, оп. 4, спр. 14. Приказы и распоряжения по гарнизону г. Львова.
26. ЦДАВО України, ф. 2188, оп. 4, спр. 16. Распоряжения комендатуры по охране г. Львова. Доклады начальников караулов.
27. *Шишка О.* Слідами листопадкових боїв / О. Шишка. – Львів, 1993.

Надійшла до редколегії 15.03.2013 р.

Рецензент: *Б.В. Гудь*, доктор історичних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів.

Голубко В.Є., Рутар В.Є.

“РЫЦАРСКАЯ ЛЕГЕНДА” НОЯБРЬСКИХ 1918 г. БОЕВ ЗА ЛЬВОВ

Проанализированы взаимоотношения между польской и украинской конфликтующими сторонами во время ноябрьских 1918 г. боев за Львов в свете соблюдения ними существующих международно-правовых договоров касательно ведения ними военных действий. Выяснено, насколько адекватной была их оценка современной историографией как “последней рыцарской войны”.

Ключевые слова: рыцарская легенда, Львов, военные преступления, польско-украинская война, Женевская конвенция.

Holubko V., Rutar V.

“KNIGHTS LEGEND” BATTLES OF NOVEMBER FOR LVIV 1918

The author analyzed the relationship between Polish and Ukrainian sides in the time of November 1918 battles for Lviv in the light of international treaties concerning warfare. The article examines the evaluation of this war as “Last Knight War” made by modern historiography.

Key words: knights legend, Lviv, military crime, Polish-Ukrainian war, Geneva convention.